

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

Бах Артуро Энрике

**ДРУГОЙ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ:
ОПЫТ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ
(НАПРИМЕРЕ ИЗРАИЛЯ)**

Специальность 24.00.01 - теория и история культуры

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата философских наук

Санкт-Петербург

Работа выполнена на кафедре философии культуры и культурологии философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета.

Научный руководитель: кандидат философских наук, доцент
Людмила Александровна Орнатская.

Официальные оппоненты: доктор философских наук, профессор
Константин Семенович Пигров;
кандидат философских наук, доцент
Александр Александрович Луговой.

Ведущая организация: Санкт-Петербургская академия
государственной службы

Защита состоится «13» января 2005 года в 15 часов на заседании Диссертационного Совета Д.212.232.11 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора философских наук при Санкт-Петербургском государственном университете по адресу: 199034, Санкт-Петербург, В.О., Менделеевская линия, д. 5, философский факультет, ауд..150

С диссертацией можно ознакомиться в 1 кучной библиотеке им. Горького при Санкт-Петербургском государственном университете.

Автореферат разослан «___» _____ 200_ г.

Ученый секретарь Диссертационного
Совет, доктор философских наук, доцент

В.Г.Соколов

Подписано в печать 26.11 04. Формат 60х84 1/16
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Усл. печ. л. 2,6. Тираж 100 экз. Заказ № 59.

ЦОП типографии Издательства СПбГУ.
199061, С-Петербург, Средний пр., 41.

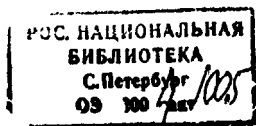
ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы исследования

В современных условиях, когда проблема культурных контактов и культурных взаимодействий из чисто теоретической проблемы превращается в практическую, когда глобализация становится важнейшим вектором культуры, анализ опыта межкультурного общения внутри Израиля представляется очень важным как в теоретическом, так и в практическом аспекте. Рассмотрение отношения к Другому в ноли культурной среде Израиля позволяет конкретизировать идею диалога культур применительно к определенным условиям места и времени и тем самым выявить ее теоретический и практический потенциал.

Анализ опыта межкультурного общения в Израиле актуален и сам по себе, ибо факт поликультурности и возникающие на этой почве конфликты оказывают существенное влияние на все стороны жизни израильского общества, переживающего в настоящее время сложный период обострения межкультурных противоречий. И *них* условиях чрезвычайную актуальность приобретает разработка нормативной модели поликультурности, которая включала бы различия и обеспечивала поддержание баланса между Другими разных культур. Для израильских исследователей диалога культур - это приоритетное направление.

В наше время лишь немногие общеста являются гомогенными в культурном отношении. Проблема сосуществования разных культур и становления норм поликультурности не случайно оказалась в центре академических дискурсов многих дисциплин. Тема диссертации, таким

обратом. актуальна не только в плане соответствия общей направленности современных научных исследований, но и в контексте специфики общественной ситуации в Израиле и в мире в целом.

Степень разработанности проблемы

Тема Другого в поликультурной среде достаточно широко исследуется в современной литературе. Она разрабатывается в рамках различных исследовательских традиций.

Как уже указывалось, особую актуальность она приобрела в Израиле, где вышло немало работ на эту тему. В израильской литературе можно выделить два подхода к проблеме взаимодействия культур, не в последнюю очередь обусловленных политическими реалиями. Долгие годы здесь доминировала идея «плавильного котла», которая предполагала создание «нового израильтянина», оторванного от культурного наследия прошлого. Эта концепция ставила перед собой задачу создания светской альтернативы религиозного определения еврейской самоидентификации - через маргинализацию как религиозных, так и различных этнических партикуляристских нарративов и трансформацию их в центральный нарратив светского еврея-израильтянина. При этом нарратив араба-израильтянина совершенно выводился за пределы доминирующего дискурса. В последние два десятилетия на первый план вышла идея различий, т.е. идея признания уникальности культур при обеспечении общественного единства. Эта идея стимулировала разработку общих проблем теории поликультурности, способствовала активному диалогу израильских ученых с мировым академическим сообществом. Здесь особенно следует выделить коллективную работу «Поликультурность в еврейском демократическом

государстве», вышедшую в 1986г В этой книге отражена ведущаяся на международном уровне полемика между двумя школами поликультурности: либеральной и коммунитарной. В израильской науке первую представляет Яэль Даян, вторую-Маргалит и Гербенталь.

Среди исследований последних лет следует отметить труды Б.Киммерлинга, Мадж-аль-Хаджа, Йеуды Шингава, а также работы израильских ученых, пишущих на русском языке, Л. Трэмбловлера и А. Эпштейна.

Характеризуя состояние, уровень и специфику исследований поликультурности в Израиле, нельзя пройти мимо такого явления как встречи еврейской и арабской учащейся молодежи, в теоретическом, методологическом и методическом обеспечении которых принимают участие многие еврейские и арабские интеллектуалы. Для многих из них работа этих школ, основанная на синтезе теории и практики, является органическим продолжением академических исследований.

В западной литературе по проблеме культурных контактов представлены широкий спектр исследований - от философских и общетеоретических до узкоспециальных. Диссертант опирается на труды тех авторов, которые, работая в различных дисциплинарных областях, затрагивают или делают предметом специальною анализа проблему поликультурности Г. Олппорч а, Х. Джонке и С. Лукеса, В.Кимлики, ДРолса, И.Юнг; М.Санделя, Россини, С.Смухи и др. В современной западной литературе существует две тенденции в изучении культурных контактов: либеральная или индивидуалистическая и коммунитарная. В диссертации разрабатывается коммунитарная версия поликультурности, основы которой заложил канадский философ Ч. Тейлор своей теорией политическою признания - эта установка в значительной

мере определяет критерий отбора источников для анализа, а также характер их интерпретации.

Тема и замысел диссертации предполагают и непосредственное обращение к анализу концепций Другого, к исследованию возможностей диалога в отношениях «Я и Другой». Этому вопросу посвящено большое количество работ философов, психологов, социологов, -этологов, многие из которых стали классическими. Эти работы, однако, нуждаются в дальнейшем осмыслении с точки зрения перспектив построения на их основе нормативной модели поликультурности, возможности рассматривать диалог как способ решения межгрупповых конфликтов в поликультурной среде. Именно этот аспект исследований Другого интересует автора при рассмотрении отдельных концепций. В последние годы в западной литературе стали выделять картезианскую и гегелевскую схему представлений. В картезианской субъект пассивен, самодостаточен, Другой для него - объект среди прочих объектов, а в гегелевской активен и невозможен без Другого. Автор диссертации склоняется к Хеллсвской схеме, используя ее и при оценке отдельных концепций и при определении концептуальных рамок своего исследования.

Оценивая состояние проблемы в России, следует, на наш взгляд, выделить несколько основных направлений, в рамках которых разрабатывается представленная в диссертации тема. Прежде всего, это исследования, где проблема взаимодействия культур и межкультурных конфликтов рассматривается на общетеоретическом уровне (Бромлей, Л.Н. Гумилев, Б.С. Панарин, Б.С. Брасов ит.д.) К ним примыкают разработки, посвященные некоторым конкретным исследованиям, имеющие отношение к теме поликультурности.

Второе направление связано с разработкой проблемы диалога. Здесь в российской науке есть значительные достижения. Кроме широко известных в мировой науке работ М.М. Бахтина, можно указать на работы Б.Ф. Поршинева, В.С. Библера, М.С. Кагана, ИХ. Кона, которые автор использовал в процессе поисков методологического обеспечения своего диссертационного исследования. На работы М.С. Кагана хотелось бы указать особо, ибо в них идея диалога рассматривается в контексте современных проблем межкультурного общения.

Третье направление связано с анализом реалий израильской действительности, ее политических и идеологических проблем. В исследованиях последних лет здесь все большее внимание уделяется культурному фактору. Отличительной особенностью этих исследований является критическое отношение к культурному империализму.

Подводя итог мировому опыту исследования проблемы взаимодействия культур, следует подчеркнуть, что идея поликультурности представлена в нем на разных уровнях и в рамках различных дисциплинарных установок, ориентированных на использование специализированных языков. Общефилософское понятие «Другого» и диалога, в силу специфики философской рефлексии, рассматривается вне культурных контекстов, а анализ «Другого» в конкретной поликультурной среде подчас совершенно игнорирует и опыт философии и результаты общетеоретических исследований, что препятствует целостному видению проблемы, синтезу теории и практики. Предлагаемая диссертация ставит задачу комплексного исследования феномена Другого в поликультурной среде с позиции широкого междисциплинарного подхода. Подобного рода исследований автор не знает, в современной литературе выражается лишь настоятельная

потребность в них.

Цель и задачи исследования

Целью диссертационной работы является комплексный междисциплинарный анализ феномена Другого в поликультурной среде (на примере Израиля). Цель исследования определила и ряд конкретных задач:

- показать плодотворность комплексного междисциплинарного подхода к исследованию Другого в ноли культурной среде. Выявить возможности объединения в одном исследовании перспектив и контекстов философии, культурологии, политических наук, социологии, общественной психологии.
- проанализировать опыт исследования Другого в современной философской литературе сточки зрения возможности использования его при изучении проблем поликультурности.
- показать целесообразность применения феноменологического подхода к исследованию Другого в поликультурной среде.
- выявить основные подходы к исследованию поликультурности в современной литературе, раскрыть их философские и общетеоретические основания.
- сравнить либеральную и коммуитарную концепции поликультурности.
- исследовать диалог как нормативный способ взаимоотношений в поликультурной среде.
- рассмотреть диалог как способ разрешения межгрупповых конфликтов в условиях поликультурности.
- исследовать поликультурность в Израиле, выявить основные

проблемы и конфликты.

- установить оптимальную структуру межгруппового диалога с целью изменения отношения к Другому в поликультурном обществе.
- продемонстрировать влияние встреч между арабской и еврейской молодежью на изменение их позиций в вопросах поликультурности.
- показать связь теорий поликультурности и практики организации межкультурных диалогов.

Теоретико-методологические основы исследования

Исследование носит междисциплинарный характер. Диссертант исходит из возможности и необходимости сопряжения философии, культурологии, политических наук, социологии и общественной психологии при исследовании Другого в поликультурной среде. Возможность такого сопряжения определяется прежде всего тем, что объект исследования является предметом интереса всех этих дисциплин. При этом мы не видим основания для создания общей трансдисциплинарной парадигмы, ибо она лишила бы каждую из них своих собственных методов исследования, т.е. своей собственной перспективы. Междисциплинарный подход возможен и в силу методологической близости этих дисциплин, все они используют феноменологический метод исследования, который автор кладет в основание своего анализа. Диссертант исходит из внутренней системной связи дисциплинарных компонентов (постановка проблемы, методы исследования, результаты), которая может быть прояснена с помощью термина Гадамера «слияние горизонтов». При этом возможность «слияния

горизонтов» обусловлена тем, что философские и общетеоретические положения используются как в исследованиях специфических общественно-культурных ситуаций, так и в работах общего плана.

Непосредственной теоретической базой исследования Другого в ситуации поликультурности является феноменологическая философия Э.Левинаса, которая во многом определяет позицию автора работы при решении проблемы поликультурности. Подход Э.Левинаса, основанный на примате этики над онтологией дает и методологические основания для синтеза теоретической и практической стороны исследования Другого в ситуации поликультурности.

Научная новизна результатов исследования

Научная новизна результатов исследования может быть отмечена последующим позициям:

1. Исследование Другого в поликультурной среде осуществляется в рамках комплексного междисциплинарного подхода, на основе синтеза философии, культурологии, социологии, политических и социологических наук,
2. Доказывается целесообразность и возможность создания на базе феноменологического подхода междисциплинарного исследования поликультурности.
3. Обосновывается идея зависимости содержания концепций поликультурности, разрабатываемых в социологии, политологии, социальной психологии и культурологии от общеполитических решений проблемы «Я и Другой».
4. Понятие диалога анализируется применительно к актам коммуникации

между людьми в поликультурном обществе.

5. Вводится собственный подход к классификации и оценке теорий диалога - с точки зрения возможностей построения на их основе нормативной модели диалога и поликультурной среде.

6. Показывается связь теорий поликультурности и практики организации межгрупповых диалогов в поликультурном обществе.

7. Определяется оптимальная структура межгрупповых диалогов в поликультурном обществе.

8. В научный обиход вводится новая литература по проблеме поликультурности на английском, испанском языке и на языке иврит.

Апробация работы

Положения и выводы диссертации использовались автором в своей деятельности в качестве руководителя встреч диалогов арабской и еврейской учащейся молодежи при Центре имени Ципнори. Проблемы, затрагиваемые в диссертации, находят отражение в исследовательских программах, разработкой которых занимается диссертант. По проблемам диссертации прочитаны доклады на научно-практических конференциях, проводившихся на базе учебно-воспитательных и исследовательских центров Израиля. Основные положения диссертации отражены в публикациях

Диссертация была обсуждена, одобрена и рекомендована к защите на заседании кафедры философии культуры и культурологи филологического факультета Санкт-Петербургского государственного университета.

Структура диссертации

Работа состоит из введения, четырех глав, приложения и заключения.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

До введения обосновывается актуальность и научная новизна исследования, формулируется его цель и задачи, определяется теоретико-методологическая база, а также дается общая оценка состояния проблемы в современной литературе.

В первой главе "Теоретические основания исследования отношения к Другому в поликультурной среде" автор раскрывает целесообразность и возможность использования междисциплинарного подхода к изучению Другого, анализирует философское и общетеоретическое содержание концепций Другого в современной литературе, выделяет важные для целей диссертации тенденции.

В первом параграфе первой главы «Методологические основы: использование междисциплинарного метода для исследования поликультурной среды и характерные особенности его применения в настоящей работе» автор констатирует характерную для современности партикуляризацию областей знания, проявляющуюся как на теоретико-методологическом уровне, так и на уровне расщепления некогда единого интеллектуального пространства на замкнутые группы экспертов, коммуникация между которыми затруднена ввиду того, что описание различных объектов исследования осуществляется ими на разных научных языках. В рамках современной прерывной и многослойной эпистемы

значительная категория объектов и явлений может быть описана в перспективах различных наук. Потребность в комплексном подходе, таким образом, ощущается не только при анализе собственно междисциплинарных проблем, т.е. проблем, находящихся на стыке нескольких областей знания, но и тогда, когда мы пытаемся понять какую-то проблему, объект, явление в их целостности и полноте. Другой в межкультурной среде - естественное поле для выхода за пределы внутридисциплинарного анализа

Диссертант подчеркивает, что сочетание в едином исследовании эпистемологических аппаратов разных дисциплин может осуществляться в рамках принципиально отличных методологических структур. На основе структурно-методологических особенностей в диссертации выделяется четыре подхода:

1. Монодисциплинарное исследование - классическое исследование, осуществляющееся в рамках одной дисциплины, использующее результаты других дисциплин лишь в переводе на общеведенный язык.
2. Междисциплинарное исследование, в котором каждая дисциплина существует отдельно и связи между ними носят чисто внешний характер.
3. Трансдисциплинарное исследование, подразумевающее выработку общей метапарадигмы, охватывающей совокупность дисциплин.
4. Междисциплинарное исследование, которое характеризует внутренняя системная связь дисциплинарных или парадигматических компонентов, но которое не выливается в создание жесткой формализованной парадигмы.

Именно на последний образец ориентированы поиски диссертанта. С его точки зрения, синтетический характер междисциплинарного подхода, используемого в диссертации, может быть прояснен термином Г.Гадамера «слияние горизонтов». Этот подход соответствует характеру связей,

существующих между дисциплинами, исследующими отношение к Другому: философией, политологией, социологией, культурологией, психологией. Применение его возможно и вследствие определенной методологической близости этих дисциплин - все они тесно связаны с феноменологическим методом, который автор кладет в основание своей диссертации. При этом диссертант исходит из того, что философские и эстетические положения не замыкаются работами общего плана, но находят выражение в исследованиях специфических общественно- культурных ситуаций.

Одна из особенностей представленной диссертации - ее синтетический характер. Она объединяет результаты научной и практической деятельности автора, который много лет руководил встречами между еврейской и арабской молодежью с целью пределе вращения межкультурных конфликтов, участвовал в разработке программ и методологического обеспечения этих встреч. Именно тогда он обратил внимание на то, что философские и общетеоретические концепции диалога отнюдь не нейтральны, но имеют определенный практический потенциал. Результаты теоретических изысканий автора апробировались всерии «экспериментов», которые в свою очередь становились предметом его научных размышлений.

Непосредственной теоретической базой настоящего исследования является феноменология Э.Левинаса. Подход Э.Левинаса к Другому во многом определяет авторскую позицию относительно решения конкретных проблем поликультурности. Лксиологическое измерение, которое придает работе этика Левинаса, задает и его общую направленность и возможность синтеза теории и практики. Усилие автора направлено на то, чтобы поддержать в поликультурном обществе союз Я и Другого.

Во втором параграфе первой главы «Содержательно-философские основы: Значение Другого в современной философии» автор делает предметом анализа философский дискурс Другого. Понятие Другой используется в литературе в четырех взаимосвязанных смыслах. Оно обозначает:

- а) человека, отличающегося от субъекта речи;
- б) человека, не отвечающего нормам, принятым субъектом речи;
- в) то или иное явление или объект, не совпадающие с субъектом речи и выделяемые по отношению к нему;
- г) культуру, отличающуюся от культуры, носителем которой является субъект речи.

Диссертация учитывает все эти смыслы, в каждом конкретном случае они уточняются контекстом. Диссертация не претендует на то, чтобы дать исчерпывающее изложение проблемы Другого. Автор сосредоточивает внимание на тех представлениях, которые образуют концептуальную рамку его собственного исследования.

В первом разделе второго параграфа автор рассматривает значение Другого для Я в рамках картезианской и гегельянской парадигм. Выделение этих парадигм характерно для последней четверти XX века (И. Маркова, П. Линелл). Эти две парадигмы отличает дихотомия универсально - индивидуалистической трактовки человеческого сознания, в которой субъект пассивен при линейно-алгоритмическом процессе познания (Декарт), и представления о его неотделимости от социального, культурного и исторического контекста при признании динамического и активного субъекта, вступающего в динамические отношения с окружающим миром (Гегель). В соответствии с целями своего исследования автор склоняется к

последней. Для классического картезианства Другой человек - такая же эпистемологическая проблема, что и любой другой объект окружающего мира. Отличительной особенностью человека является лишь разум. Этот подход во второй половине XIX века заострил Д.С. Милль; доказательством существования Другого для него является предполагаемое сходство с Я. Несуществующий (или весьма проблематичный) Другой вряд ли, однако, сможет попасть в поликультурную среду и стать объектом специального анализа.

Анализируя воззрение Гегеля, диалектику «раба» и «господина», диссертант подчеркивает, что Гегель заложил основы идеи признания, **которая имеет ключевое значение для современных исследований Другого в условиях** поликультурности. В частности, из этой идеи исходит канадский философ Ч. Тейлор в своей теории «ноли гики признания». Идея о том, что познание неотделимо от интеракции между субъектами, находит свое выражение и в концепции Гуссерля.

Во втором разделе второго параграфа диссертант анализирует идею трансцендентальной интерсубъективности и отношение с Другим в феноменологической философии Гуссерля, Хайдеггера и Сартра. Подобно Декарту, Гуссерль начинает исследование с Я. Другое Я для Гуссерля, однако, не только объект среди других объектов в мире, оно является, подобно моему собственному Я, отдельную монаду, конституирующую свой смысловой мир, в котором Другим является уже мое Я. Попытку постижения Другого Гуссерль именует "эмпатией", «вчувствованием». Это процесс, при котором Я подставляет себя на место Другого и как бы поглощается им. Для Гуссерля, таким образом, Другой - объект в мире, который одновременно является и субъектом для мира. Таким же видится Другой и Хайдеггеру. В

диссертации подробно рассматриваются сходство и различие интерпретации Другого у Гуссерля и Хайдеггера. В хайдеггеронском *Dasein* Другой находится на более глубоком уровне, чем в гуссерлевском эго. Вместе с тем их объединяет акцент на непрямом характере межличностных контактов. Между мной и Другим оказывается посредник - «мир». Иначе у Сартра, который выводит Другого за пределы мира и принципиального подобия с Я. Отношения между Я и Другим приобретают здесь характер диалектической борьбы за признание, подобной той, которую мы видим у Гегеля между «рабом» и «господином».

В третьем разделе второго параграфа автор анализирует место Другого в феноменологической этике Левинаса. Левинас критикует взгляды Гуссерля и Хайдеггера: они не довели до конца переосмысление роли Другого в онтологическом и эпистемологическом аспектах функционирования субъекта и не распространили его на этику. В их концепции обладание является той преимущественной формой, в которой Другой превращается в самотождественного, становясь моим. Хайдеггеровская философия, подчиняющая отношение к Другому отношению с бытием, считает он, в конечном счете ведет к насилию, имперскому ачадычеству и тирании. Утверждая примат Другого, Левинас утверждает примат этики над онтологией. Подобно Сартру, он выводит Другого на пределы мира феноменов, отвергает опосредованность отношений Я с Другим: Другой предшествует миру, он стоит у истоков опыта. По мнению Левинаса, связь с Другим устанавливается через язык, диалог, он против силовых отношений между Я и Другим (как у Гегеля и Сартра), подчеркивая в то же время, что значение исходит от Другого. В отличие от Бубера, считавшего отношения Я - Ты равноправными, Левинас высшим значением считает значение

этическое, и основе которого лежит изначальная моральная асимметрия между Я и Другим.

В четвертом разделе второго параграфа рассматривается понятие Другого в философии постмодернизма. Ее общей особенностью является деперсонализация Другого, провозглашение абсолютной значимости различия. Характеризуя концепцию Деррида и Делеза, автор подчеркивает, что если у Деррида Другой - это безличное "отложенное различие", которое может внезапно появиться и показать свое присутствие, то у Делеза - это безличное, лишенное памяти отличие, находящееся в непрерывном децентрализованном движении. Хотя идея различия сыграла большую роль в становлении "политики различия" в поликультурных обществах, в частности, в Израиле, автор диссертации подвергает критике, взгляды постмодернизма, опираясь на позицию Левинаса, не приемлющего ни дидактического, авторитарного и монологического мета-нарратива европейской культуры, означающего отказ от ответственности и подавление Другого, ни радикальной депеш рализации, чреватой утратой Другого как субъекта, значимого партнера по диалогу и соучастника этических отношений.

Вторая глава «Поликультурность в современных исследованиях: основные подходы и интерпретации» начинается с определения понятий, связанных с идеей поликультурности. Поликультурное общество - это общество, в котором сосуществуют различные культуры. Существует множество разнообразных поликультурных обществ, в которых характер отношений между составляющими их культурами резко варьируется. Д.Раз выделяет два типа поликультурных стран: те, в которых разные общности живут каждая на своей территории (Квебек в Канаде) и те, где разные

общества разделяют одно и то же публичное и географическое пространство (США). У.Климлика выделяет «многонациональные» и «полиэтнические» государства, в первых существует несколько наций (Испания), вторые характеризуются наличием групп иммигрантов, сохраняющих присущие им культурные и этнические особенности (США). Это по существу два «чистых» типа поликультурных обществ, многие страны объединяют черты каждого из них. В частности, это касается Израиля, на характере поликультурности которую автор останавливается особо,

Термин «поликультурность» используется в работе как в дескриптивном, так и в нормативном значении. Под нормативной идеей поликультурности автор имеет в виду концепцию, обосновывающую «право на различие» и «право на участие».

В современной научной литературе выделяются два подхода к выработке модели поликультурности: либеральный (Д.Раз, Р.Дворкин, Д.Ролз) и коммунитарный (М.Сандель, Ч.Тейлор).

В первом параграфе второй главы рассматривается либеральная концепция поликультурного общества. В ее основе лежит идея автономного и универсального индивида. Согласно этой концепции, на нормативном уровне следует стремиться к обеспечению реализации права каждого человека на выбор его собственной жизненной установки и системы ценностей; этическая обязанность каждого субъекта при этом - осуществление автономного выбора, свободного от каких бы то ни было обязательств или отношений. В либеральной концепции культура - условие для индивидуального выбора, либерализм признает другие культуры постольку поскольку они носят универсальный характер, т.е. являются выражением истинных ценностей. Является ли либеральное государство

нейтральным по отношению к культуре? Автор приводит доводы, которые указывают на противоречивость либерального дискурса и на невозможность "глубокой" либеральной поликультурности, ссылаясь на опыт Фуко и постструктуралистов, разоблачавших нейтральность общественных структур, на опыт радикальной неомарксистской критики либерализма (И.Юнг).

Во втором параграфе второй главы анализируется коммунитарная концепция поликультурности. В диссертации подчеркивается, что во время как либеральная версия поликультурности, признавая на дескриптивном уровне различия, на нормативном успешно от них отвлекается, коммунитарная концепция на нормативном, практическом уровне получила название "политики различия" (Ч.Тейлор). Коммунитаризм исходит из иной концепции Я - как структурированной субъекта, неотъемлемой частью которого являются ценности, возникающие не в результате свободного выбора, но в зависимости от среды его функционирования - общности (community). Коммунитаризму свойственно экзистенциальное понимание культуры, рассмотрение ее в качестве того, что формирует индивидуальность человека. При этом коммунитаризм не отказывается от либеральной идеи фундаментальных прав человека. В диссертации подробно анализируются взгляды Ч.Тейлора, Л. Оливе, разделяющих характерную для постмодернизма идею децентрализации отдельных частных нарративов. Как, однако, избежать при этом релятивизм? И на какой основе возможен диалог культур? В диссертации рассматриваются различные подходы к решению этого вопроса (Л.Гутман, Патнэм, С.Рокфеллср, Л.Оливе и т.д.). Автор диссертации, склоняющийся к коммунитарной модели поликультурности, за основу решения этого вопроса берет этику Левинаса.

В третьей главе "Диалог как нормативный способ взаимоотношений в поликультурной среде" диссертант подчеркивает роль и значение диалога как в отношениях между индивидами, так и в отношениях между культурами. Под диалогом, вслед за Т.Лукманом, понимается "всякое взаимоотношение посредством языка" (или других символических средств выражения) между двумя или несколькими субъектами, являющимися один Другому.

В первом параграфе третьей главы рассматриваются онтологи-ческий и эпистемологический аспекты диалога, а также культурная аппликация диалогического подхода в концепции Г.Тейлора, который применяет понятие диалога к исследованию стратегий самоопределения человеческой личности, к установлению нормативных отношений между представителями разных культур в поликультурной среде.

По второму параграфу третьей главы рассматривается диалогический подход к процессам познания и коммуникации, идея "слияния горизонтов" Гадамера и ее роль в анализе поликультурного общества. Ссылаясь на Р.Линолла, диссертант перечисляет основные черты диалогического подхода, среди которых особо подчеркивает две:

- 1) познание и коммуникация неизбежно связаны с определенной перспективой или перспективами;
- 2) в актах познания и коммуникации находит выражение социокультурная принадлежность субъекта.

В этих положениях содержится представление о невозможности чистых, оторванных от предвзятых суждений актов познания и коммуникации. Всякая коммуникация - процесс взаимодействия изначальных установок и предположений, скрытых за проявляющимися на поверхности

точками зрения. Для обозначения таких изначальных предпосылок Гадамер вводит термин "горизонт" - поле зрения, включающее все, что может быть увидено с определенной точки зрения. В процессе диалога мы стараемся соотнести чуждый горизонт мышления с нашим, возможность понимания предполагает способность каждого из участника» процесса коммуникации стать на "наблюдательный пункт" своего оппонента. Целью диалога, по мнению Гадамера, является не победа в споре, не обязательная выработка общей позиции, но достижение взаимопонимания, обогащения каждой из обсуждаемых концепций за счет добавления к ней новых перспектив ("слияние горизонтов"), Применение диалогического подхода Гадамера к области социальных наук дает возможность, по мнению автора, избежать тех противоречий, которые, например, характерны для Л.Шюца. И По главное в том, что концепция слияния горизонтов может быть использована применительно к анализу отношения к Другому в поликультурной среде. "Горизонты", будучи заданными не только индивидуальным опытом человека, но и традицией, к которой он принадлежит, могут при этом рассматриваться как "горизонты" носителей культур, так и "горизонты" самих культур. Диалогизм Гадамера позволяет преодолеть как доминирующий монологизм либерального мета-нарратива, так и радикальные последствия теории множества непереводаемых нарративов. Не случайно Г.Тейлор использует идею "слияния горизонтов" для описания диалога в поликультурном обществе.

В третьем параграфе третьей главы "нормативный подход к диалогу по поиску критериев аутентичности диалогического общения" автор говорит о тех качествах которыми должно отличаться диалогическое общение заинтересованность в партнере или определенные обязательства по отношению к нему, доверие, уважение,

надежда (Н Бурбулес). Данные критерии создают норм]', которая может определять нашу практическую и политическую жизнь. В этом разделе диссертант подробно останавливается на анализе трансцендентальной прагматики Ю.Хабермаса, которая ищет пути для создания идеальной речевой ситуации. Хабермас критикует Гадамера за недостаточно критическое отношение к языку диалога, Язык пропитан идеологией, незаметно для говорящих он влияет на "линию горизонта". Хабермас предлагает рациональный путь освобождения от идеологии и создания возможностей для подлинного диалога и консенсуса. Характеризуя известную полемику Хабермаса и Гадамера, автор критически оценивает, взгляды Хабермаса; ход его рассуждений характерен для ситуации монокультурного общества. В поликультурных обществах его доводы теряют силу. Опыт Левинаса по-другому разрешает проблему взаимности. Отказ от притязаний на взаимность - условие всякого диалога". "Признание" - это цель, а не условие диалога

Нормативный анализ диалога, по мнению автора, связан с исследованием его роли в образовании. Он ссылается на работы Бурбулеса, посвященные использованию диалога в процессе обучения, а также на труды П.Фрейре, известного бразильского педагога, который разработал конкретные стратегии по применению диалогического метода в образовании. Каждое культурное действие, на его взгляд, либо монологично (сознательно или бессознательно), и направлено на утверждение первенства одной культуры над другой, либо диалогично, и направлено на освобождение угнетаемой культуры. Концепцию 'эту, однако, отличает утопизм, а утопия - одна из разновидностей монолога.

В четвертом параграфе третьей главы "Диалог как способ

разрешения межгрупповых конфликтов в поликультурном обществе: основные подходы" диссертант, исходя из созданной в рамках социальной психологии концепции референтной группы (Г.Химан), рассматривает межгрупповой конфликт как конфликт между референтными группами. В социальной психологии выделяется два подхода к конфликту. Согласно М.Шерифу, конфликт возникает в борьбе за ограниченные ресурсы. В основе этой концепции лежит понятие личности, близкое либеральному дискурсу. Согласно Г.Таджфелю, разработавшему теорию "социальной самоидентификации", важнейшую роль в самоидентификации человека имеет социальная составляющая. С этой точки зрения, чем прочнее самоидентификация человека с группой, тем сильнее отрицание коллективной самоидентификации Другого. Автор диссертации выделяет три основных типа поведения людей в конфликте: борьба, отказ от борьбы, т.е. умение обойти спорные вопросы, и диалог. Цель диалога - обеспечение существования в условиях конфликта. В определенных условиях диалог между конфликтующими культурными группами может смягчить действие разрушительных механизмов и открыть путь для позитивных решений.

Автор диссертации вместе с тем подчеркивает, что воплощение идеала нормативной модели диалога в поликультурных обществах несет определенную угрозу для культурных меньшинств. Требования "идеальной речевой ситуации" могут завести в тупик, несимметричные диалогические отношения, однако, со временем могут развиваться в подлинный диалог, но могут принять характер скрытой борьбы. В частности Р.Рокфеллер, критикуя Ч.Тейлора, указывает, что культурные меньшинства, открывшись, благодаря диалогу, сильной доминирующей культуре, могут утратить свою идентичность. Организованные автором встречи показали, что при

определенных условиях эти опасения можно обойти: в результате таких диалогов увеличивается открытость чужой культуре, готовность сотрудничать с ней, и в то же время растет стремление к сохранению собственной культурной самоидентификации.

В пятом параграфе автор рассматривает оптимальное построение межкуппового диалога с целью изменения отношения к Другому в поликультурном обществе. Согласно Г. Оллиорту, определяющее значение имеет сам факт осуществления диалога между людьми как индивидами, а не как представителями культурной группы. Исследования показали, однако, что впечатления от личного знакомства с кем-то из представителей чужой культурной группы, не разрушают укоренившегося стереотипа относительно абстрактного Другого, представляющего эту группу. Возникает механизм subtyping. К тому же изменение представлений о Другом, как правило, болезненно, внутреннее сопротивление ему крайне велико, ибо культурная самоидентификация тесно связана с личной самоидентификацией. Диалог между разными культурами или их представителями может привести к обратным результатам. Основываясь на данных социальной психологии и на личном опыте, автор формулирует условия, при которых диалог может быть успешным. Вывод диссертанта: континуум поведения участников диалога задается континуумами систем представлений ' о характере межкультурных отношений в обществе. По мнению автора, одним из средств успешного ведения диалога является выделение коллективной самоидентификации его участников. В заключении параграфа диссертант описывает модель межкуппового диалога известного физика- ядерщика, лауреата Нобелевской премии Д.Бомы.

В четвертой главе "Практические действия, направленные на

укрепление союза Я и Другого в поликультурной среде: встречи между еврейской и арабской молодежью и их влияние на позиции их участников в вопросе поликультурности" обсуждаются конкретные условия поликультурности в Израиле и предлагается образец организации межкультурных встреч, основанный на выдвинутых ранее принципах.

В первом параграфе "Поликультурность в Израиле: основные проблемы и конфликты" исследуется специфика израильской поликультурности. Наличие в стране многих этнических и культурных групп не означает практики взаимного признания. Наоборот, как отмечают израильские ученые, коллективное самосознание членов каждой из культурных групп строится за счет отрицания специфических убеждений и практик других групп. Модель еврейского государства изначально была направлена на подчинение разнообразных парадигм еврейской идентичности единому доминирующему нарративу; израильтянин-араб в расчет не принимался, по отношению к нему доминирующая культура носила сегрегативный характер. Идеология еврейского утопического движения как бы создавала заново новый текст, заполняющий пустое пространство Палестины. Деятельность М. Бубера, стремившегося перенести на отношения между евреями и арабами модель Я-Ты отношений, пример редких попыток признания арабского Другого. Автор считает, что политику Израиля относительно арабов с самого начала возникновения государства можно определить как культурный плюрализм, но эта политика различия не развивалась в политику признания. Констатируя культурное неравенство, автор отмечает, что много проблем создает само официальное определение Израиля как "демократического еврейского" государства. Одно из средств нормативного изменения ситуации и трансформации политики различия в политику признания, по мнению автора - встречи-диалоги между

гражданами Израиля, арабами и евреями.

Во втором параграфе характеризуется специфика авторского подхода к организации этих встреч. В диссертации описывается история организации этих встреч, принципы, на которых они строятся. Первоначально основной акцент этих встреч делался на разрушение культурных стереотипов путем достижения личного взаимопонимания. Альтернативный подход, основанный на теории коллективной самоидентификации Таджфеля, отдаст предпочтение диалогу, строящемуся не на чисто личных отношениях, а на четком выделении коллективных идентичностей. Этот диалог сосредоточивается на спорных политико-идеологических вопросах. В современной ситуации на Ближнем Востоке эти диалоги часто приводят лишь к заострению спорных вопросов. Впрочем, опыт аналогичных диалогов в США показал, что радикализация может смениться обновленной готовностью к диалогу,

13 разработанных автором программах и методиках был учтен опыт предшественников. Встречи носили не только межгрупповой, но и межличностный характер. Тематика встреч выбиралась нейтральная (литература, театр, классическое искусство, скульптура, природа, пейзаж, семья и т.д.). В диссертации раскрывается структура встреч. Автор подчеркивает, что в ходе этих встреч удалось избежать проблемы *subtyping*. При этом в цели встреч входило не изменение взглядов их участников на те или другие проблемы, но изменение их отношения к Другому.

Проверка результатов встреч в соответствии с феноменологическим подходом осуществлялась методом интервью. В диссертации описывается содержание вопросов, процесс обработки информации, приводятся таблицы и графические результаты обработки материалов.

Делается вывод: встречи вызвали положительные сдвиги в позициях их участников, как евреев, так и арабов, относительно поликультурности и отношения к Другому. Важно и то, что изменения сопровождались осознанным стремлением к сохранению собственной культуры. Автор полагает, что это опровергает опасения ученых о том, что межкультурный диалог в поликультурном пространстве в рамках "политики признания" может привести к распаду культуры меньшинства и ее поглощению доминантной культурой.

В заключении подводятся итоги диссертационного исследования и определяются задачи на будущее.

По теме диссертации опубликованы работы:

1. А. Бах. Поликультурность в Израиле: проблемы и перспективы. В: Историческая психология, психоистория, социальная психология: общее и различие. Санкт-Петербург. 2004 г., с. 227-231, 0,3 п.л.
2. А. Бах. Нормативный подход к диалогу, В: STUDIA CULTURAE. Выпуск 6, Санкт-Петербург, 2004 г, с. 111 -125, 1,1 п л.
3. А.Бах. Воспитание без насилия: антропологический проект/ Образование и насилие, (под ред. проф. К.С.Пигрова, СПб, 2004 г., с.199-205,0,4 п.л.

2 הודגמה ואישישה החשיבות של המתודה הבין-תחומית של מחקר אשר מאפשרת למצוא מענה לבעיות שנראות כבלתי-פתירות במסגרת צרה של דיסציפלינה זו או אחרת.

3 כהנחת העבודה לקחנו את הטענה על שתי פראדיגמות הקיימות בתחום חשיבה ושפה. במהלך המחקר התברר שהן אכן קיימות גם בדיסציפלינות אחרות שבמסגרתן נעשה המחקר; ביידינו את הקשרים בין תאוריות שונות במגוון רחב של דיסציפלינות (למשל עמדנו על ההקבלה הטיפוזהית בין התאוריה הפילולוגית של באכטין לתאוריה סוציולוגית של טיילור) ראינו שדווקא הפרדיגמה ההגליאנית מתאימה יותר עבור המחקר של הסכימה הרב-תרבותית.

4 בגלל המתודה הבין-תחומית של המחקר הצלחנו להציע כיוון לפיתרון כמה בעיות ספציפיות אשר התעוררו במהלכו.

5 אנו מקווים כי ניסיון של הפעילות הפרקטית למען השגת מיזור אופקים עם אחד בסכימה רב-תרבותית יכול להועיל גם לישראל וגם לחברות רב-תרבותיות אחרות.

2. סיום להמשך המחקר.

נראה לנו כי המשך טבעי של מחקרנו בתחום המתודולוגי הוא יישום הניתוח האינס-דיסציפלינרי בהתייחס לתופעות סוציו-תרבותיות אחרות. בנוסף לכך, גם הצד הפרקטי של המחקר זקוק להמשך. אנו מתכוונים לצורך בביסוס והרחבת התוצאות אשר השגנו באמצעות המפגשים הראיוניים אשר אורגנו על ידינו. כפי שהראנו לעיל, צורך זה חשוב במיוחד, כאשר מדובר בנציגי התרבות הדומיננטית. לשם כך פיתחנו את המחל הפרקטי ליישום ופיתוח ההשפעות והדינמיות של המפגשים שאורגנו על ידינו.

ביבליוגרפיה –

כוללת יותר ממאתיים מקורות בשפות האנגלית העברית, הספרדית והרוסית

בנושא העבודה פורסמו עבודות הבאות:

באך, א, הרב-תרבותיות בארץ בעיות ואפשרויות לעתיד, בתוך הפסיכוכימיה ההיסטורית, הפסיכו-היסטוריה והפסיכולוגיה החברתית: המשותף וההבדלים, סנקט-פטרבורג, 2004, עמ' 227-231, 3 0 דף דפוס.
באך, א, הגישה הנורמאטיבית דיאלוג, בתוך 'STUDIA CULTURAE' 6, באנקט-פטרבורג 2004 עמ' 111-125, 1.1 דף-דפוס.

הפגישות המאורגנות בין יהודים לערבים החלו ביוזמת המפלגה הקומוניסטית, הגבלתן נבעה מאופיין האידיאולוגי. החל משנות ה-70 היו הרבה פגישות בין יהודים לערבים תחת חסות ארגונים שונים שדגלו בהבנה חד-קיום בין שני העמים. הדגש בהן היה על פיתוח קשר אישי, יחסים "אנושיים" תוך התעלמות מן המרכיבים הסוציאלי-תרבותיים של אישיות המשתתפים. ההסדרות של גישה זו תוארו על ידינו לעיל.

הגישה האלטרנטיבית יושמה בבית"ס לשלום. בפגישות שנערכו שם דיאלוג מתרכז בשאלות הגורמות לעימות ומתנהל קרוב מאוד לקוטב ה"בין-קבוצתי". חיסרון של שיטה זו בכך שהפגישות לעולם קרובות מביאות דווקא להקצנה (במיוחד אצל הצד הערבי).

בפגישות שנערכו על ידינו לקחנו בחשבון את המסקנות התאורטיות שאליון הגענו ואת הניסיון קודמינו. בבסיס התאורטי של הפגישות הייתה מערכת שמורכבת ברמות השונות שלה מן האתיקה הפנומנולוגית של לוינאס, אשר מגדירה את הקיום העיקריים ביחס כלפי אחר בחברה הרב-תרבותית חזגלות בפעילות פראקטית; התאוריה הקומוניטריאנית של טיילור ואתרים אשר מציבה את רב-תרבותיות כאידאל נורמטיבי ומבררת את מאפייניו; הסיטה של דיאלוג בפעילות בסיסית (באכטין) ש באמצעותה קורה תהליך של מיזוג אופקים (גדמר); תאוריה ההזדהות התרבותית (סרפל) ו- ברמת הפרקטיקה - שילוב של שיטות שנעזרו על ידי תומכים של contact theory and social self-identifican theory ברוח עבודתו של דוד בום.

דווקא נמצא תיאור קצר של הפגישות ומשתתפיהן. מהדגש כי הן עונות לקריטריונים של הקומוניקציה הדיאלוגית בחברה רב-תרבותית שעליהן דיברנו בסעיפים 3.3 ו-3.5. המטרה הייתה (בהתאם לגישתו של גדמר) להגיע לא להבנה אלא להכרה (recognition) אשר הישגה על ידי הבנת כל מורכבות ופוטנציאל רוחני של עמדה אחרת. ברור שורשים תרבותיים של הזדהות האחד כפי שהיא נצבעת מול האני בחיי היום יום. תהליך זה מלווה בהרגשות הזהות התרבותית והתרבותית של אני עצמו - אחרת העשרה לא תהיה אפשרית.

4.3 חקך השמעת המפגשים אשא אדגני על ידיים על יחס משותפים כלפי רב-תרבותיות וכלפי האחד במכירה רב-תרבותית.

בפרק זה מסופר על המקור עצמו. מוצגות שאלות, מוסכרות התוצאות.

סיכום.

1. תוצאות המקור.

נעשית סקירה קצרה של העבודה. לסיום ישנה רשימה של מסקנות עיקריות שיש לזן משמעות מדעית:

נעמיד גם על הניסיון של שילוב בין שתי גישות (לא ברמה התאורטית אלא ברמה המעשית) זאת הדרך ש"ר ודו בום הוא מבסס את כידל הדילוג שלו על האי-קוהרנטיות אי—עקביות של החשיבה האנושית מה מאפשר לשרטט מחדש את הגבולות של אני האחר דילוג מראה את

אי-הטוהרנטיות של החשיבה המונולוגית בלום מדגיש כי במהלך פגישות ויאלוגיות כל צד מתעקש על הזהות הקונסטיטבית שלו, יחד עם זאת בפגישות הללו יכולים לצמוח גם יחסים בין-אישיים שלא מתעלמים מהרקע תרבותי של כל אחד ממשתתפיו קבוצות הדילוג נמצאות במערכת יחסים דינאמית שיכול להתפתח לכל כיוון

פרק 4. הפעולה הפרקטית המופנית לחיזוק והקשר בין אני לאחר בסביבה

רב-תרבותיות: פגישות נער יהודי-ערבי והשפעתם על עמדות משתתפיהן באשר לרב-

תרבותיות

1.1. ארב-תרבותיות בארץ: גישות וכפיות עקביות

ישראל מתאפיינת בייחוד תרבותי שונות אתו מביאים כמה נענים סטטיסטיים על החלוקה של האוכלוסיה היהודית לפי הכרות יחד עם זאת ריבוי תרבותיות לא הביא לרבה-תרבותיות טרמטיבית ולמדיניות הכרה נהפוך הוא, ההזת ההכרעות של בני תרבות מסוימת נוצרת על ידי שליחת אמונות ופרקטיקות של קבוצה אחרת "אני" תרבותי מוגדר כך די יגוד עם "אחר תרבותי"

מדיניות השוני התפתחה בשנים האחרונות עם שקיעת תרבות ודמינטיות יחידה, כאשר החלה להיווצר מכנה חדשה של תרבותיות שונות שמתחרות אחת מול השניה על המשאבים, קהלי יעד ואופי התכנה בכללותה עוד לפני הקמת הכדינה ביישוב היהודי בארץ ישראל נוצר מסא-נראטיב אשר התאפיין על ידי שלושה צירים מרכזיים לאומניות חילונית (ציונות), סיציאליזם ו"מערכיות" מטרתו הייתה יצירת אלטרנטיבה חילונית להגדרה הדתית של זהות היהודית כעקרן התרבות הדומיננטית יכולה לפעול בשני מישורים או להוציא תרבותיות אחרות מחוץ לגדר ולשמור על ההבדלים התרבותיים בינה לבין או להיות כזו המאחד תרבותיות שונות בישות יחידה בה נק מאבדות את מהותן ועוברות תהליך של שנייה והסתגלות לעורמות התרבות הדומיננטית במדינת ישראל התרבות הדומיננטית פעלה בד בבד בשני המישורים במישור ראשון כלפי הערבים, במישור השני כיפי היהודים בהמשך ניתנת סקירה קצרה של היחס של הממסד כלפי עולים מארצות המזרח וגם כלפי האזרחים הערביים של המדינה

4.2 יחידות גישתו לארגון המפגשים בין נער יהודי לערבי ערבי על רקע מפגשים יומיים אחרים בין יהודים לערבים.

יש לציין כי מימוש אידאל הדיאלוג הבין-תרבותי עלול להביא לסכנה עבור תרבויות המיעוט שהנציגים שלהן תחת השפעה של התרבות הדומיננטית עלולים לפתח את תחושת ה- *outgroup favoritism* ולעבור לצד אחר. אימנם לדעתו אלטרנטיבה - חוסר דיאלוג - הרבה יותר גרועה, משום שהיא תביא לאיבן התרבויות המסתגרות כי הרי הזהות העצמית האוטנטית נוצרת בתוך היחסים הדיאלוגיים עם האחר.

במסגרת הדיון חשוב להזכיר את תיאורית החינוך של ז'ירו אשר מנסה להראות איך מגדירים מחדש את הגבולות בין אני לאחר מבלי לוותר על המרכיבים העקרוניים של הזהות העצמית. גם תוצאות המפגשים שנערכו על ידינו מראות כי ניתן להשיג את שתי התוצאות ביחד ופתיחות כלפי תרבות אחרת רק מחזקת את הנטיה לשמירה על הזהות התרבותית של האני.

3.5 בניה אוטו-מיתית של דיאלוג בין-קבוצתי במסגרת לשבת את טיב הדתם לאחר

בסביבה הרב-תרבותית

איזה אופי צריך להיות דיאלוג כדי שהוא יסע את היחסים בין נציגי קבוצות תרבות שונות? לפי *contact hypothesis* של אלפורט מה שחשוב הוא הקשר הביני-אישי אשר נרקם באמצעות הדיאלוג. מימוש תאוריה זו אומנם מביא לתופעת של *subtyping*, יש לציין גם כי השפעה מסוג זה בדרך כלל לא ארוכת טווח - הבעיות האלה קיימות במיוחד במקרה של הדיאלוג הבין-תרבותי משום שהוא מאיים על הזהות התרבותית הבסיסית של משתתפיו. התנאים הבאים הינן הכרחיים (אך גם לא תמיד מספקים) למען הצלחת הדיאלוג הבין-תרבותי:

- {1} תמיכה של דעת הקהל;
- {2} המשכיות;
- {3} שיתוף פעולה בין נציגי תרבויות שונות;
- {4} יחסי שיוויון

הבעיות במימוש של תאוריה זו נובעת מכך שהיא מבוססת על חוסר ההערכה כלפי המרכיב התרבותי-חברתי של האישיות. טוב אגתנו נתקלים בהבדל המהותי בין שתי הפרדיגמות ושוב ניתן להיווכח כי בניתוח הסביבה הרב-תרבותית דווקא הפרדיגמה ההגליאנית מתפקדת הרבה יותר טוב. אנו מתכוונים ל- *theory of social identification* 'של טרפל אשר מדישה כי בדיאלוג אי-אפשר להתעלם מן המרכיב הסוציו-תרבותי. לתאור פעילות הקבוצות בדיאלוג טרפל משתמש במושג של "קונטיננטים בין אישי" בין קבוצתי". מדובר במגוון האפשרויות של התפתחות הדיאלוג כאשר בקוטב אחד נמצא המצב בו משתתפיו מתפקדים ללא כל זיקה קבוצתית ובקוטב השני מצב של הזהדות טוטאלית של הפרט עם קבוצתו. טרפל מנסה לבבא את התפתחות הדיאלוג בהתאם למצב החברתי והתנאים שבהם הוא מתקיים. היות הזהות התרבותית קשורה על האישיות של בן-אדם בקשר הרבה יותר אדוק מאשר זיקה קבוצתית אחרת, ברור כי בדיאלוג בין-תרבותי למשתתפיו תהיה נטייה חזקה לקוטב הבין-קבוצתי של התנהגות.

לכן אין טעם לנסות ולהתעלם במהלך הדיאלוג מן המרכיב התרבותי של האישיות, להפך כדי שאכן יתקיים מיזוג אופקים כל אופק צריך לקבל ביטוי נאות.

קריטריונים אלה יוצרים נורמות לחיים החברתיים והמדיניים. הנורמה - כפי שכותב הברמאס - מכוננת לכינון מצב לשוני ראידלי. הברמאס מבקר את גזמר על חוסר ביקורתיות ביחס לשפת הדיאלוג. לטענתו הדיאלוג, כפי שהוא מתואר אצל גזמר הוא פסאודו-דיאלוג, משום שהשפה אינה שדה פעולה גישרלי, טמונה בה אידאולוגיה ונטייה לשליטה. הברמאס מנסה להציג תוכנית אוניברסלית לזיקוק בהפעלה הלשונית כדי שתהיה פעולה אסטרטגית ולא פעולה קומוניקטיבית, לפי הגדרתו. גזמר לעומתו טוען שאין כל אפשרות לתוכנית אוניברסלית מעין זו משום שאינה לוקחת בחשבון את הויקה התרבותית-חברתית-היסטורית של כל פרט ופרט. בלי להיכנס לפרטי ההתנצחויות בין שני הזעקרים נציין כי גישת גזמר שמגדשה את המרכיב התרבותי של האני תואמת יותר את צורכי הניתוח של סביבה רב-תרבותית. לפעמים נוצר רושם שהברמאס בעצמו מכונן את טיעונו לחברה הומוגנית. בעיה נוספת של הברמאס בכך שלפעולה דיאלוגית קומוניקטיבית דרושה הסכמה מכל הצדדים; היא לא תתקיים כאשר צד אחד (למשל, תרבות המיעוט הדוגלת בהסתגרות או בעלת נורמות שונות של הדיאלוג) אינו מוכן למבל את כל תנאי הממש. כמו בנושא הרלטיביזם האתי שעליו דיברנו בפרק הקודם הפתרון כאן יסיל להיות באימוץ האתיקה של דיואנס שלפיה יש לקבל את האחר כמו שהוא כדי לדרוש את אותו הדבר ממנו. הניתוח הנורמטיבי של דיאלוג קשור לתפקידו בדיעוד, מעניית מאוד עבודתו של פריירה אשר מתאר את התנאים לקיום הדיאלוג במסגרת תאוריות של פעולה דיאלוגית ואנטי-דיאלוגית. בעתיות של גישתו של פריירה – הוא באוטופיות שהוא עצמו מודה בה.

3.4 דיאלוג כאמצעי לפתרון הבעיות הבין-קבוציות בחברה רב-תרבותית

גישות ובעיות עיקריות

מושג reference group מדבר על הקבוצה שבהתייחס אל זיקתו מכונן היחיד את הזהות העצמית שלו. במסגרת החברה הרב-תרבותית קבוצה כזאת תהיה תרבות מסוימת. היא מגדירה את ה"אפי" של היחיד. בפסיכולוגיה החברתית קיימות שתי גישות להסבר הסכסוכים בין קבוצות או נציגי reference groups שונים. שריף כותב כי סכסוך הוא תוצאה התחרות על המשאבים המוגבלים. המגבלות המתודיות של גישה זו הן בהסתמכות הבלעדית על הגורמים הכלכליים. מושג האני שנמצא בבסיס תיאוריה זו תואם לאותו מושג האני הקנטיאני שנמצא בבסיס הדיסקורס הליברלי. גישה אחרת של טרפל - social identification theory - מרגישה את החשיבות של המרכיב החברתי בזהות אנושית. טרפל מראה את קיום התועפות כמו ingroup favoritism או לעיתים outgroup favoritism. (תופעה אחרונה אופיינית לחברות שבהן קיימת הפליה). ככל שיחיד מזדהה יותר עם קבוצתו נטייתו להעדיף חברי קבוצה זו תהיה חזקה יותר והיא תהיה קשורה לשלילה של הזהות הקולקטיבית של האחר. ישנן שלוש צורות של סכסוך זה:

- 1} מאבק על השליטה למען שינוי האחר (דומה לדיאלקטיקה של אדון-עבד);
- 2} ויתור על המאבק שלפעמים קשור לאובדן הזהות הקולקטיבית של האני;
- 3} דיאלוג - דרך ביניים שמטרתו לאפשר קיום במסגרת הקונפליקט.

3.2. הגישה הדיאלוגית לתהליכי ההכרה והקומוניקציה:

"מיוזג האופקים" של גדמר והפקיד המושג בניתוח הסביבה הרב-תרבותית

הגישה הדיאלוגית לתהליכי ההכרה והקומוניקציה, לפי לינלח מתאפיינת ב:

- 1} קיים קשר בין הכרה וקומוניקציה לפרספקטיבה מסוימת,
- 2} משמעות של הפעולה ההכרתית או קומוניקטיבית נוצרת בתהליך ההכרה/קומוניקציה.
- 3} פעולות ההכרה והקומוניקציה קשורות למערכת אחת.
- 4} בפעולות ההכרה / קומוניקציה באים לידי ביטוי ההשתייכות הסוציו-תרבותית של הסובייקט.

חשובים במיוחד האפיונים 1 ו-4. משמעות השלילה של פעולות ההכרה והקומוניקציה היא בגישה לקומוניקציה כאל מערכת יחסים בין הפרספקטיבות השונות, נטייות ומטרות אשר נקבעו מראש. לשם הגדרת המכלול של הפרספקטיבות הדרו משתמש גדמר במושג של "אופק" - שדה ראייה הסלל בתוס את הכל שניתן לצפות בו מנקודת צפייה מסוימת.

לפי גדמר כל הכרה קיימת במסגרת פרספקטיבה זו או אחרת. ההבנה של הזולת - פירושה יכולת לראות את השלם מעמדת הראיה שלו. מטרת הדיאלוג - אינו ניצחון אלא מיוזג האופקים בין המשתתפים אשר מביא להעשרת עמדה של כל אחד. הגישה הדיאלוגית של גדמר מתבססת גם בכך שהוא רואה כל פעולת ההכרה כדיאלוג פנימי שבו משתתפים העבר וההווה.

הגישה הדיאלוגית של גדמר במסגרת מדעי החברה מאפשרת לגבור על הגיגד האופייני לסוציולוגיה הפנומנולוגית של שורץ . מדובר בדיאלוג, במיוזג אופקים שלאף אחד מהם אין פניפות על השני. טיילור משתמש במושג של מיוזג אופקים עבור הניתוח של הדיאלוג עם האתר בחברה רב-תרבותית.

3.3. הגישה הנורמטיבית אל דיאלוג: בחדרת קריטריונים לאחמטיות של הקשר הדיאלוגי.

לפי ההגדרה הנורמטיבית דיאלוג זה יחס בין שני סובייקטים שיש בו משמעות אחת. היחס הזה צריך לעמוד במספר קריטריונים. למשל:

- 1} ענין ב" אחר" או אחריות כלפיו;
- 2} ביטחון באחר, יכולת לקבל את דבריו בתור אמת;
- 3} יחסי כבוד;
- 4} קשר רגשי;
- 5} תקווה שהיא חלק בלתי נפרד של כל יחס דיאלוגי משום המשמעות אינה נקבעת בעת מראש אלא נוצרת בתוך הדיאלוג.

כל תרבות יתרבות בסיני שלה, יחד עם זאת עבורו אתיקה קודמת לאונטולוגיה ואפיסטמולוגיה לכן רק התחום האתי הינו אוניברסלי והמשמעות בו אינה תלויה בהקשר תרבותי-היסטורי ספציפי בפגישה בין בעלי שתי תרבויות שונות אחר בא נציג תרבות אחרת (ובזה מתבטאת הזרות האבסולוטית שלו) וכך אדם (שכאמור לבטח במידה האדי המבוטס על התחושה האינסטינקטית של האחריות כלפי אחר) יש להדגיש כי בעת הפגישה עם האחר, מה שמייצג מול האני היא ישות זרה שונה ומאיימת, המהות הכלל-אנושית של האחר נמצאת בכך ולא בפועל והאני מוציא אותה לפועל על ידי פעולה אתית שקשורה דווקא בקבלת השוני והדגשת הערך שטמון בחבל. לוינאס מבקר את הפילוסופיה המערבית שמטריחה את האחר לאבד את ה"אחרות" שלו. זה ההבדל העקרוני בין האוניברסליזם האתי של לוינאס לבין האוניברסליזם של קנט. עלינו להדגיש כי האתיקה הפנומנולוגית של לוינאס יוצרת בסיס פילוסופי מוצק עבור התאוריה הקומוניטריאנית בתחום מדעי המדינה

פרק 3. דיאלוג כמערכת יחסים הנורמטיבית בחברה רב-תרבותית.

בתחילה אנו מבדילים את מושג הדיאלוג תוך הדגשת הניגוד בינו לבין המונולוג. דיאלוג כפי שמגדיר אותו לאקמן הינו כל יחס באמצעות השפה (או אמצעי ביטוי סימבוליים אחרים) בין כמה סובייקטים שכל אחד מופיע לאחד* אנו מכירים גם בין דוידית מונולוגי המבוסס על השרויות כגון יחידים ותרבויות לבין הניתוח הדיאלוגי שמשותף על הפעולות ויחסים - הפרקטיקות הדיסקורסיביות הנוגעות בהקשרן

1.3 ההשקפה הדיאלוגית במדעי החברה והרוח:

מקום הדיאלוג בגישות של מיכאל באכטן וב'אלן טיילור.

עבודותיו של באכטן מדגימות את האפליקציה של הגישה הדיאלוגית בכל רמות הניתוח ובמסגרת דיסציפלינות שונות דיאלוג - הינו מונח עיקרי בכל היצירה של באכטן. באכטן מבדיל בין המסורת המונולוגית והדיאלוגית בהתפתחות הספרות. כאשר המסורת הדיאלוגית מגיעה לשיאה ביצירה של דוסטויבסקי. גם באכטן-פילוסוף (לא רק באכטן-פילולוג) קובע כי התודעה האנושית הינה דיאלוגית במהותה. לחיות זאת אומרת להשתתף בדיאלוג. כאשר מטרתו אינה בהגעה להסכמה ומציאת פתרונות לכל הניגודים (זאת דווקא כיוון אנטי-דיאלוגי מובהק, לפי באכטן) אלא ביצירת ה"מורפוגיה" שהם קולות ניגודיים הממשיכים בז-שיח נצחי מעשירים אחד את השני ואת הכלל. גישה של טיילור מאוד דומה לגישה של באכטן, אומנם הוא מיישמה בשדה אחר של מדעי החברה ולא מדעי הרוח. טיילור מדגיש את חשיבות הדיאלוג כמען יציוב הזהות הבסיסית של האני. הוא כמו באכטן סבור כי מטרת הדיאלוג אינה הסכמה אלא ההעשרה ההדדית של משתתפיו. אפשר לומר כי הסביבה הרב-תרבותית הנורמטיבית של טיילור מאוד מזכירה את עולם הרומנים של דוסטויבסקי כפי שרואה אותם באכטן

בפעילות תמימה לכאורה של מסגרות שונות בחברה, כפי שטוענת יונג התרבות השולטת מייצבת את ההגמוניה שלה באמצעות החברה ומשתמשת בכלים החברתיים לשכמל הערכים שלה וסימין האחרים אשר נמצאים מחוץ למערכת

יש לציין כי בזמן אחרון חל שינוי מסוים בדיסקורס הליברלי אשר משקף את נטייות החוקרים להתמודד עם הבעיות שצוינו לעיל. אומנם שינויים אלא (כמו של קמליקה וראולו) אינן נותנות מענה אמיתי לכל מכלול הבעיות שמתעוררות בהקשר הזה. ימשל מושג *social cultures* עדיין מאוד קרוב לתרבות הדומיננטית וקשור לחקוקה פטרוניסטית וכפיתית בין תרבויות "מועילות" ו "מיוקות" (מושג שמביאות לשוליות והלכת וגוברת)

2.2 הגישה הקומוניטריאנית של רב-תרבותיות: בעיות ההודך לשרואות

הגישה הקומוניטריאנית מהווה אלטרנטיבה לגישה הליברלית. בעוד שהגישה הליברלית עניינת לשובי ומתעלמת ממנה בימה הטרומטית, הגישה הקומוניטריאנית מבססת על "מדיניות השוני"

כזמר הדגש על השוני כערך חיובי והמעטיר את החברה הליברלית עצמה נתפסת כאחת התרבויות ולא כמסגרת מתא-תרבותית

הגישה הליברלית מתבססת על עקרונות הפרדיגמה הקומוניטריאנית ועל המושג הקומוניטריאני של האני, הגישה הקומוניטריאנית נוצרה במסגרת הפרדיגמה ההגליאנית הרצונית, הערכים של האני שקשורים ברעש תרבותי-היסטורי מזוהים וזק בלתי נפרד מן הסובייקט - החושב והפועל. התרבות היא לא רק כלי למימוש אפשרויות הבחירה של הסובייקט, היא מייצבת את הסובייקט עצמו. זהות בסיסית אפשרית רק במסגרת מערכת משמעותית וערכים שנקבעת ע"י התרבות הפרטיקולרית שאליה משתייך יחיד. רק לשמירה על התרבות - על כל תרבות - יש חשיבות עצומה והכל אחד צריכים להיות זכות לשוני, כאשר חברה אמורה נעקש באמצעים שונים גם ברמת החקיקה וגם ברמת תקצוב משאבים למימוש מלא של זכות זו ברמה העקרונית משמעות הזכות לשוני יהיה בהכרח רעובה שתורבת ספציפית מהוה זקק אינטגרלי של האישיות של בעליה וגם בגישה המדגישה את הערך של כל תרבות ותרבות ובתרומתה היחידה הפרטיקולרית בפסיפס הכללי של החברה. הדגשת הערך של כל תרבות מאפשר לעבור ממדיניות השוני למדיניות ההכרה (*recognition*) הכרה היא הצורך הקיומי של כל אדם - כתב טיזור - סאן מרגישים את השפעת הגל הפילוסופיה של הגל מאוד חשובה עבור הגישה הקומוניטריאנית בביקורתם

את הגישה הליברלית החוקרים הקומוניטריאניים הולכים בעקבות הגל שביקר את תורת המוסר של קנט. הגל טוען כי הדגש האוקטימיסטי על האוניברסליות שולל מסובייקט את היכולת לפעולה אתית משום שהיא מביאה לפסידה מתולתלת של כל המניעים הפרטיים. לעומתו הגל כבור כי בנוסף למוסר האוניברסלי קיים גם מוסר שקשור בתרבות ובחברה. כמו שהתאוריה הליברלית קשורה לקנט, כך קיים קשר בין הגישה הקומוניטריאנית לבין הגל. הבעיה היא כי המוסר המרכזי בפינוסופיה של הגל - התפתחות הרוח העולמית - אינו מקובל על התאוריה הקומוניטריאנית השוללת מטא-נראטיבים מן הסוג הזה. אנו מציעים פתרון לכעיה של הריטביזם האתי - בעיה רצינית מאוד עבור הגישה הקומוניטריאנית שעד כה לא זכיה לדעתנו לפתרון תיאורתי הורים. הפתרון הוא באימוץ דפנומניווגיה האתית של דיונאס. דיונאס מדגיש את הערך של

פרק 2. רב-תרבותיות במחקר המודרני: גישות ופרושים עיקריים

בתחילת הפרק אנו נותנים את ההגדרה של מושג התרבות (בהתאם להגדרת א. טאליור) שתי גישות לתרבות האחת - זו של קאנט - מדברת על תרבות יחידה אוניברסלית השניה - זו של הרדר - על ריבוי תרבויות ועל תרבות כתופעה הסטורית-אתנית

נעבור להגדרת מושג חברה / סביבה רב-תרבותית במונח הדסקריפטיבי מחובר בחברה שבה משתתפים בעלי תרבויות שונות, חוקרים (כמך ראו קמלקה) מכילים בין סוגים שונים של מדינות רב-תרבותיות כגון: imultinational - polyethnical ישראל מתאפיינת על ידי שלוב של שניהם במונח הערמטיבי אנו מסתמכים על ההגדרה של Leon Olive רעיון הרב-תרבותיות הינו עמדה אשר מבססת את זכות השוואה של תרבויות ואת זכות ההשתתפות. מדיניות רב-תרבותית יושמה לראשונה בקנדה האוסטרליה בתחילת שנות ה-70 ניתן לזהות שתי גישות עיקריות למודל הערמטיבי של רב-תרבותיות במחקר המודרני הגישה הליברלית (דבורקין, רן, ראולז) הגישה הקומוניסטית (סילור, סאנדל)

2.1 התאוריה הליברלית של חברה רב-תרבותית וביקורתה.

הגישה הליברלית הקלאסית מהווה המשך של תפישה קנטיאנית והיא מדברת על אוטונומיה מוחלטת של היחיד והרציונליזם האוניברסלי כבסיס האתיקה כדי להיות מוכרי פעולות הסובייקט חייבת להיות לגמרי חופשית ותואמת את העקרונות האוניברסליים ללא שום כתם של פרטיקולריות (סאנדלר טוען כי תפישה זו מצמצמת את הגיון העשיר לכעיות האתיות שבסך אנו נתקלים בחיי היום-יום) תרבות מהווה כלי ליסולת של הסובייקט להיות חופשי וממשש את חירותו היא מגדירה נט את "אפשרויות הבחירה". לכן "זכות לתרבות" במסגרת התאוריה הליברלית - אינה זכות לתרבות ספציפית אלא זכות לאחת התרבויות שבמסגרתה יחיד יכול לממש באופן מלא את חירותו. התמיכה הציבורית בתרבות המיעוט אה רק כאשר בעלי תרבות זו אינם יכולים להתנגל לתרבות הרוב השולט זו זכות על תרבות בכלל ולא זכות על התרבות הספציפית בעצם למאפיינים הפרטיקולריים של תרבות זו או אחרת אין שום משמעות, חשובים רק הערכים האוניברסליים אשר באים לידי ביטוי פרטיקולרי בתרבות ממיימת לכן התאוריה הליברלית נעשה בגישה פטרנליסטית מתעוררת שאולה של זכות ההתערבות מצד תרבות הרוב התאוריה הליברלית מרבה לדבר על ההגנה של בעלי תרבות המיעוט בחור יחידים, רמת ההגנה המינימלית היא "זכות הייצוג", אך בפועל, האדיאולוגים הליברליים אינם מסתפקים בכך ודוגלים בהשפעה מכוננת על תרבות המיעוט כדי להביא את חבריה לקבלת העקרונות הבסיסיים של תרבות הרוב מדובר בבעייתיות פנימית מאוד קשה של הדיסקורס הליברלי, כפי שכותב ז'ורק הסבלנות הליברלית מופנית רק כלפי "אחר מתי" מובדל בשוני ובמהות

במסגרת הפייוסופיה והסוציולוגיה הפוסט מודרנית נעשה ניסיון די מוצח לשבור את המיתוס על הגייטריות בחברה המודרנית והמערכות החברתיות. החוקרים שהלכו בעקבות פוקו חשפו את יחסי הכוח והכפייה שטמונים

לוינאס מבקר את קודמיו על שעצרו במחצית הדרך בהערכתם דמיונית את תפקיד האחר עבור האני. הוא מבקר את הוטרל על החשיבה המונאדית ואת היידגר על שהיחס לאחר אצלו משני ביחס לקיום כמו סארטר לוינאס מציא את האחר מגבולות העולם האחר בעולם, נמצא במקור הכרת העולם של האני. הוא מכונן את ההכרה ואת הניסיון הקומוניקציה עם האחר אפשרית בזכות השפה שהיא קודם כל - דיאלוג, האחר הנו שונה בתוכנית מן האני, זר לו לגמרי. אך השקילה הטוטאלית של האני אינה מביאה להתפתחות יחסי כוח בסגנון סארטר או הגל משום קיום המימד האתי שבבסיסו - תחושת האחוריות כלפי אחר. היא מתבטאת ביותר וקבלת אחרות של האחר מבלי לצפות לתמורה (פה לוינאס נכנס לריסוך עם בובר) אחר מכונן את המשמעות והאתיקה קודמת לאנטולוגיה.

124 | דה-פרסונליזציה של ה"אחר" בפילוסופיה של פוסטמודרניזם

מיטג, "אני" הינו אחד המושגים המרכזיים בפילוסופיה של פוסטמודרניזם נקודת המוצא הוא - ביטול מטה-דיסקורס הגמוני יחיד ונטינת אפשרות ביטול דיסקורסים "אחרים" ומרגינאליים. פוקו מראה שבמהלך ההיסטוריה אחר היה תולדת סביקות השלטון ויחס כוח המסכן לכינון הנורמה, לשיטור וגידור מתחם של פוקו הביא לביקורת תורפה של הניטריות כביטול של ההכרה המודרנית שעליה נזח בהמשך כאן נעמד על שתי תפיסות מרכזיות של "האחר" אשר מדגישת את הנטייה המודרנית דה-פרסונליזציה של האחר, בדגש על עצם השוני והאחרות יש לציין את התפקוד והחשוב של התיאוריות דלדו במיצוב מדיניות השוני שעליה נדבר.

דרידה טוען כי הוא ממשיך את הגישה של סוסור לשפה המדבר על השפה כמערכת של ההבדלים בביקורת על העקרונות הבסיסיים של הפילוסופיה המערבית. דרידה מגיע לזה-צנטרליזציה ודה-פרסונליזציה גמורה של האחר. למעשה אצלו אחר לא קיים כסובייקט.

גם דלדו וגוטאר מרכזים על ההבדלים הדה-פרסונליים במסגרת תיאוריה ה-ריוס שלהם. רשתות הריזום מהוות קיום והכרה אלטרנטיבי לזה של המערכת ההיררכית השורשית של העץ. אם כן בפילוסופיה הפוסט-מודרניסטית "כיות של הסובייקט" לא משאירה לאחר תקווה לתפוס את מקומו המחקרים האנטרופולוגיים מראים על הקווים המשותפים והמעניינים בין דה-פרסונליזציה של האחר לבין היחס אל האחר במסגרת תרבויות לא אירופיות אך בנהדר הטכניזם אנו מאבדים בתור נקודת מוצא את הנעמה של לוינאס אשר מוצא את שכלי הזהב בין כפיות הניגוד-גראטיס האירופוצנטרי. רבין דה-צנטרליזמה קיצונית ואבחון אחר כסובייקט ומשתתף בדיאלוג ובחסימים האחרים.

1) המונחצפה האוניברסלית-אינדיבידואלית של "האני" ב- פ.ק. למול הרעיון של הקשר הבלתי נפרד בין "האני" לסביבתו והקשר חברתי, תרבותי והיסטורי ב-פ.ג.

2) האם סובייקט הכרה הוא פסיבי (פ.ק) או אקטיבי (פ.ג)

3) תהליך הכרה ליתרי (ד.ק.) מול היחסים הריאליסטיים בין הסובייקט לאובייקט בתהליך ההכרה (פ.ג).

כפי הנראה, יותר מפעם אחד שדוקא הגישה של ה-1.9. מתאימה יותר לניתוח הסביבה הרב-תרבותית; לכן רוב תשומת הלב במשך הפרק יוקדש להגל ופילוסופים אחרים אשר - מבחינה זו - הלכו בעקבותיו. בפילוסופיה הקרטזיאנית הקלאסית כן אדם אחר מהווה אותה בעיה אפוסטמולוגית כמו כל אובייקט חיצוני. עבור הגל "האחר" ממלא הפקיד הכרתי בכינוי הסובייקט. לשם כך על האחר להוות שלילה טוטאלית של האני. לכן, אני נמצא ביחס הריאליסטי עם העולם. הדרך לשלמות עוברת דרך הכרה (recognition) אותה הסובייקט משיג רק באחר ועל ידו. אם לא מדובר ביחסי גומלין אני מגיעים דיאלקטיקה של האדוק והעבד שבמסגרתו כל אחד מהן מעסה להשיג הכרה מהשני במסגרת יחסי כוחות. אומנם היצחק שהושג במלחמה זו אינה יכולה שלא להיות ניצחון פירות. העבד נהפך לאובייקט גרידה ואינו יכול לספק לאדון את "הכחורה" - הכרה שהי אין כל ערך להכרה (recognition) מצד האובייקט. הרעיון של הקשר הבלתי נפרד בין ההכרה לבין האנטראקציה "אני-אחר" מתבטא לאחר מכן בפוטנציאל של הוסרל.

2.2.1 | אינטרסובייקטיות טרנסצנדנטלית ביחסים עם האחר בפילוסופיה העכשווית

הוסרל, היידגר, סארטר.

הוסרל מתחיל מנקודת מוצא האופינית לדקרט. אך עבורו אחר אינו סתם עוד אובייקט חיצוני אלא מינאדה נפרדת המביעה את עולם המשגים שלה שבו "אני" מופיע כאחר. הכרת אחר ע"י אני - תהליך של "אמפטיה" שבו אני כאלו מרגיש את עצמו במקומו של האחר ומאמץ את הפרספקטיבה שלו. ביסוס של הכרת העולם החיצוני הנו בהכרה אינטרסובייקטיבית. האובייקט האינטר-סובייקטיבי הנו צירוף ההתחשמויות הסובייקטיביות והוא מהווה מסגרת יותר מורכבת שנמצא ברמה גבוהה יותר. גם היידגר מסתכל על אחר כ"שותף" בביית ההכרה של העולם, שלמעשה אין בו זרות כי הוא ניתן מראש, בנוי במסגרת ה-Dasein אך אצל היידגר "אחר" נמצא ברמה הרבה יותר עמוקה של הוויית האני מאשר אצל הוסרל. הפניה לאחר מתבטאת כבר ברמת המסגרת הבסיסית של האני, האונגטיות שלו. יחד עם זאת ביחסים בין האני לאחר יש מתחן שהוא העולם החיצוני.

אם הרעיון האחרון שהוא משותף גם להוסרל וגם להיידיגר לא מקובל על סארטר. גם סארטר בונה את הפילוסופיה שלו על בסיס ה-cogito הסובייקטיבי, אך לדעתו אחר אינו נמצא במציצת העולם ולא דומה כלל וכלל לאני. אחר מהווה שלילת האני. היחסים בין אני לאחר הם ישירים וללא שום תיווך של העולם. ה-immediate presence של האחר הופכת אותו לנקודת מוצא שווה ל-cogito. ביחסים עם אחר הופך את האני לאובייקט, מכאן נובעת הכרה.

(recognition) של האחר ולאחר מכן גם דרישה להכרה מצד האחר. אני מגיעים כאן למאבק דיאלקטי על

ההכרה בדומה למאבק אדון-עבד אצל הגל. מהות היחס בין התודעות - הינה מאבק.

הריבוי התמטי (רב-תרבותיות) והריבוי המתחוללי (בין-תחומיות) או רב-תחומיות). את האפיון הסונטי של המחקר ניתן להבין גם ע"י מושג "מיוזג האופקים" של גדמר שעליו דובר בהמשך. ריבוי הפרספקטיבות שנקבע מראש תואם את אופי התופעות המתוארות בעבודה.

תוצאות המחקר הוא בסיס ל"סידרת ניסויים" שנמשכה מספר שנים - מפגשי נוער יהודי-ערבי, בהמשך ופיתוח של הגישה הבין-תחומית שמגיעה לסתסוזה בין תיאוריה לפרקטיקה.

"ש' להדיש כי צירוף דיסציפלינות ופרספקטיבות שונות במסגרת העבודה הנוכחית לא נעשתה בצורה האקלקטית ולא באופן כפיית דיסקורסים שונים למעט -דיסקורס דמיננטי אחד. בעבודה שלנו משתקפת גישה בין-תחומית מערכתית, כאשר אנו מגדירים באופן חד וברור את ההבדלים ואת הקשרים הפנימיים הקיימים בין הרמות השונות של מחקר.

1.2. הבסיס התיאורטי:

משמעות ה"אחד" בפילוסופיה המודרנית

החילה אטמו מגדירים את מושג "האחד" כפי שהוא מופיע בעבודה הנוכחית. בעקבות הספרות שעוסקת בנושא אנו משתמשים במושג ב-ארבע משמעויות הקשורות זו לזו:

1. בן אדם שאינו סובייקט או שונה ממנו;
2. בן אדם הריג בהתייחס לטרמות של הסובייקט;
3. תופעה או אובייקט ששונה מסובייקט ונתפס כנפרד ממנו;
4. תרבות ששונה מתרבות של הסובייקט.

1.2.1 משמעות ה"אחד" עבוד האני במסגרת הפרדיגמות הקרטיציאית וההגליאית:

דקרט והגל.

החוקרים (מרקוביץ ואחרים) מדברים על שתי מסגרות קונצפטואליות רחבות - פרדיגמות - בפילוסופיה המודרנית בהתייחס למחשבה, הכרה ולשון. מדובר בפרדיגמה קרטיציאית מול פרדיגמה הגליאנית, כאשר בותך האחרונה נכללות גם אסכולות פנומנולוגיות ואקזיסטנציאליות ואסכולה של אינטראקציה סימבולית בפסיכולוגיה.

ההבדלים החשובים בין הפרדיגמות לענייננו הם:

צ"ן כי שילוב בין מתודות וכלים אפיסטמולוגיים של דיסציפלינות שונות יכול להיעשות במסגרות מתודות שונות לחלוטין. בהתאם למאפיינים המערכתיים-המתודיים ניתן להבחין ב-4 סוגי מסגרות נחקר

- 1 המחקר רמזו-דיסציפלינרי הינו הנחקר הקלאסי הנעשה במסגרת דיסציפלינה אחת בלבד,
- 2 המחקר המולטי-דיסציפלינרי הינו המחקר שבו כל דיסציפלינה קיימת בנפרד כשלעצמה, כאשר הקשרים בין דיסציפלינות שונות הם חיצוניים לחלוטין,
- 3 המחקר הטרנס-דיסציפלינרי הינו המחקר שבמסגרתו נותרת פרדיגמת-על, מטה-פרדיגמה הכוללת בתוכה את כל הכלול הדיסציפלינות השונות והמגדירה מחדש את המתודה של כל אחת ואחת,
- 4 המחקר האינטר-דיסציפלינרי הינו המחקר שמנסה למצוא את שכל ההובל בין שני הסעיפים הקודמים הוא מתאפיין על ידי קשרים פנימיים ומערכתיים של מרכיבים דיסציפלינריים, או פרגמטיים שונים האופי הסינטי של הגישה האינטר-דיסציפלינרית מתברר בעזרת המונח של גזמר "מזוג אופקים" שעליו ידובר להלן בפרק 3

נושא העבודה הנוכחית "**אחד בסכריה הרב-תרבותית**" נראה לנו כשהו טבעי עבור יציאה מן המסגרות של הניתוח המנו-דיסציפלינרי הצר ראשית, אובייקט המחקר אינו מתאים למתודיקה צרה של דיסציפלינה זו או אחרת שנית, יש משמעות עקרונית לאחדות שני ריבויים – הריבוי התוכני (רב-תרבותיות כותר נושא המחקר) הריבוי המתודולוגי (אינטר-דיסציפלינריות) בהסתמך על החלוקה שהבאנו לעיל ניתן לנפות את המתודה שלנו בעבודה הנוכחית אינטר-דיסציפלינרית, משום שהמתודה היא תואמת את אופי הקשרים המובנים על ידנו בין דיסציפלינות שונות – פילוסופיה, מדעי המדינה, סוציולוגיה, מדעי התרבות, הפסיכולוגיה החברתית מצד אחד, במסגרת המחקר הנוכחי לא ראינו אפשרות ליצירת הפרדיגמה הטרנס דיסציפלינרית הכללית – במקרה של שימוש במספר זה רוב של דיסציפלינות שונות שלכל אחת יש מעודה משלה מוגדרת ומפותחת היטב צעד כזה אינו מתקבל על הדעת יתרה מזאת דווקא אי קיום של מבט חמישני יחיד, הריבוי המובנה מראש בממד המתודי תואמים את האופי של התופעות המתוארות על ידנו לא נכון בדרך המחקר המולטידיסציפלינרי שעקר חסרונותיו הבולטים – הינם חוסר עקביות ואקטואליות הרי וכדי לנצח את סכנת האקטואליות יש לארגן אח כל החומר בהתאם לכללים אלה, חייבת להיות השפעה הדדית ועמוקה בין דיסציפלינות שונות אם כך, במקרה שלנו מצאנו לנכון לבחור בגישה האינטר-דיסציפלינרית נרגיש כי גישה זו לא רק אינה סותרת אלא תואמת את האופי הפנומנולוגי של המחקר כמובן, בסוף ניתוח תהליך ההכרה הוסרל התייחס לתפיסות הבלויות מאורגנות, אבל גם אצל הוסרל ברבע העברה מן ההכרה הסובייקטיבית להכרה האינטר-סובייקטיבית העולם מקבל אופי מערכתי שיש בו מרכז ויש פריפריה יישום גישה זו התאפשרה בעקבות הקרבה המתודולוגית בין דיסציפלינות שונות שהתייחסו אליהם במהלך העבודה העובדות מבוססות במידה זו או אחרת על המתודה הפנומנולוגית של המחקר התברר לנו כי כינון הקשר העמוק אך לא הדוק מדי בין דיסציפלינות שונות אשר מתאפשרת במסגרת הגישה האינטרדיסציפלינרית מאפשרת גם לפתור מספר בעיות המתעוררות בכל דיסציפלינה בנפרד

ניסוי העבודה

המסקנות מהעבודה הטכנית היוו בסיס לפעילות המחקר בארגון הפגישות בין הנער יהודי וערבי במרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים צפורי. הבעיות הנדונות בעבודה מוצאות את ביטויין בתוכנית המחקר שפותח על ידי המחקר נשאים שונים של העבודה הוצגו במסגרת כנס בעל איפי מדעי-פרקטי במרכז לחינוך והמחקר בארץ הנשאים המרכזים של העבודה היעפו בפרסומים העבודה נידונה בישיבת החוג לפילוסופיה התרבות וקולטורולוגיה של הפקולטה לפילוסופיה של אוניברסיטת כנע-פטרסבורג.

מסגרת העבודה

עבודה בנויה מהקדמה, 4 פרקים, נספח ומבוא

תמצית העבודה

הקדמה

הקדמה אנו דנים באקטואליות והחשיבות המדעית של המחקר, מציבים את מטרותיו, מבררים את הבסיס התיאורתי המתודולוגי ומעריכים את מידת פיתוחו של נושא המחקר בספרות המודרנית

פרק 1. הבסיס התיאורטי של

מחקר היחס לאתר בסביבה רב-תרבותית.

1 | העקרונות המתודולוגיים:

הגישה האינטרדיסציפלינרית למחקר המכילה תרבות-תרבותית והמאפיינים של ישיומה במסגרת העבודה הטכנית.

החל ממאות ה-16 וה-17 מתחיל תהליך פרטיקולריזציה של שדות ידע שונים תמונת העולם היחיד וההרמונית של ימי הביניים והרנסנס מתפוררת לכמה מסגרות שונות שכל אחת מהן פועלת בנפרד ויוצרת כללים עצמאיים, שדה ראייה משלה. מסגרות הללו אינן קהרגניות, מצב שממבטא ברמה התאורטית - מתודולוגית וברמה הפרקטית נוצרות קבוצות מומחים שונות שכל אחת מהן יוצרת טפה מיוחדת משלה כל זה יוצר קושי של היחיד לפתח תמונת עולם אחת שלמה תופעות רבות מתוארות בשפות שונות של דיסציפלינות מגוונות ניתן להניח שלצורך הבנה מעמיקה של נושא מחקר יש לקחת בחשבון את הפרספקטיבות השונות והרמות השונות של ניתוח אפשרי בכיוון זה המחקר הנוכחי הנו ניסיון לניהוח פנומנולוגי שעל פי עקרונותיו "לדעת" זאת אומרת לכוון את המשכה שלי בצורה שתהיה קשורה למחשבה של אחרים

המחקר הוא בעל אופי בין-תחרי. נחות ההנחה שלנו היא אפשרות שילוב הדיסציפלינות השונות במחקר האחר בסביבה רב-תרבותית וצורך בשינוי זה. שילוב זה מתאפשר משום שנשוא ספציפי זה נבחן בנפרד במסגרת של כל אחת מן הדיסציפלינות כגון – פילוסופיה, קולטורולוגיה, מדעי המדינה, פסיכולוגיה חברתית – וגם משום הקרבה המתודולוגית שלהן. כולן משתמשות במתודה הפנומנולוגית של המחקר אשר נמצא בבסיס של העבודה הניכזת. אנו יוצאים מן הקשר הפנימי בין המרכיבים המובאים מדיסציפלינות שונות. קשר אשר מתברר בעזרת המנח של גומר – "מיווג אופקים" הבסיס התאורטי הישיר דוקר האחר בסביבה רב-תרבותית הייתה בשכלינו הפילוסופיה הפנומנולוגית של לוינס אשר מגדירה את העמדות העקרוניות שלה בהתייחס ל"אחד התרבותי". כמו כן הגישה של לוינס הבניה על העדפה של האתיקה ועל אונטולוגיה ואפיסטמולוגיה נותנת ביסוס מתודולוגי לשילוב הדיאלוגי והפרקטיקה במחקר הנוכחי.

החידוש המדעי של המחקר

ניתן לסכם את החידוש המדעי של המחקר בסעיפים הבאים

1. מחקר האחר בסביבה רב-תרבותית מתבצע במסגרת גישה בין-תחומית, סינתטית על סמך הסינתזה של הפילוסופיה, קולטורולוגיה, סוציולוגיה, מדעי המדינה, מה שנותן את האפשרות לראות את הבעיה הנדונה בשלמותה.
2. אנו מוכיחים את האפשרות ואת היעילות של ייצוב המחקר הבין תחומי על סמך הגישה הפנומנולוגית. נגיש כי מדובר במחקר אשר לא דורש פיתוח מטה-פריגמה כללית אלא מאפשר לכל דיסציפלינה להתקיים בפני עצמה.
3. פותח הרעיון סביב תורת קונצפטואלית של הרב-תרבותיות, אשר נוצר במסגרות סוציולוגיה, מדעי המדינה, פסיכולוגיה חברתית וקולטורולוגיה בפתרונות הפילוסופיות של בעיה "אני – אחר".
4. מושג הדיאלוג נותח בהיחס לפעילות הקומוניקטיבית בסביבה רב-תרבותית.
5. פותח גישה חדשה להערכת תיאוריות הדיאלוג – על בסיס יכולת הבית המודל הטרמאטי של הדיאלוג בסביבה רב-תרבותית בעזרתם.
6. אנו מראים את הקשר בין תיאורית הרב-תרבותיות לבין הפרקטיקה של הבית דיאלוג בין קבוצתי בחברה רב-תרבותית.
7. נקבעת הסגרת האופטימלית של דיאלוג בין קבוצתי בסביבה רב-תרבותית.
8. נעשה שימוש נרחב בספרות החדשה בנושא הרב-תרבותיות.

כאשר מדברים על מצב המחקר ברוסיה יש לציין כמה מהמיוזנים העיקריים. ראשית, מדובר במחקרים התיאורטיים על היחסים בין תרבויות, כמו עבודות של יראסוב, פאנארין גומילב. יש לציין גם את העבודות שבדן נעשה יישום הגישות התיאורטיות. הכיוון השני קשור לפיתוח נושא הדיאלוג והיחס כלפי האחר. פה למדע הרוסי יש הישגים גבירים. בנוסף לעבודות המפורסמות של באכטין יש לציין את מחקריהם של פורשוב, ביכרד, קגן, קון שהיו שימושים למחבר בזיכריו אחרי הבסיס המתודולוגי של המחקר. הכוון השלישי קשור לחקר הכפזיפי של המצב בישראל. יש לציין כי במחקרים של השנים האחרונות מדגישים יותר ויותר את המרכיב התרבותי.

אם נסכם את מצב המחקר ניתן לומר כי רעיון הרב תרבותיות קיים ברמת שונות ודיסציפלינות שונות אך קיים נתק מסוים בין רמות הללו, כאשר העבודות הפילוסופיות אינן לוקחות בחשבון את ההקשרים התרבותיים הספציפיים והמחקר הפוליטולוגי אינו מושתת על יסודות פילוסופיים ברורים. מטרתנו להציע ניסיון של מחקר סינטיטי של התופעה. לא ידענים לנו מחקרים חסמים בנושא, למרות שצורך בהם קיים.

מטרות המחקר

המטרה הכללית שלנו לבצע מחקר סינטיטי בין-תחומי על תופעת האחר בסביבה הרב-תרבותית.

באשר המטרות הספציפיות הן:

- 1. להוכיח את העילות של הגישה הבין-תחומית לחקר האחר בסביבה רב-תרבותית;
- 2. לנתח את התייחסות אל אחר בספרות פילוסופית בהקשר אפשרויות ישומיות במחקר הרב-תרבותיות;
- 3. להראות את יעילות הגישה הפנומנולוגית באשר למחקר האחר בסביבה רב-תרבותית;
- 4. לערוך השוואה בין ליברליזם לקומוניסטיאניזם;
- 5. לנתח את הדיאלוג כמערכת יחסים נורמטיבית בסביבה רב-תרבותית;
- 6. להראות את הבפיות העיקריות של המצב התרבותי בחברה הישראלית;
- 7. לפתח את המסגרת האופטימלית של דיאלוג בין-קבוצתי למען שינוי היחס לאחר בחברה רב-תרבותית;
- 8. להראות את השפעת המפגשים בין נוער יהודי-ערבי על עמדות הצדדים באשר לרב-תרבותיות;
- 9. להראות את הקשר בין תיאוריות הרב-תרבותיות לפרקטיקה של כינון הדיאלוג הבין-תרבותי.

בסיס תאורטי – מתודולוגי של המחקר.

נעשה ניסיון מרוכב המכוון למרגינליזציה של נראטיבים פרטיקולריים של יהודים, כאשר הנראטיב של הערבי הוצא לגמרי מן התחום התרבותי המשמעותי. השינוי שחל לאחרונה בחברה מתאפיין בהכללת ההבדלים בין קבוצות חברתיות ותרבותיות שונות. מחקר הבעיות של החברה הרב-תרבותית נעשית יותר ויותר חשובה בקהילה האקדמית הישראלית, כאשר במרכז עומדות שאלות של מציאת האזיון בין אחרים שונים מתרבויות שונות, על שמירת האפיון המיוחד שלהן תוך כדי השתלבותן המלאה – בתוך יחידות תרבותיות – לחיים הציבוריים. כמו כן החוקרים הישראליים מפתחים את השיח האקדמי באשר לבעיות הכלליות של רב-תרבותיות ומסימים בנושא דיאלוג פורה עם עמיתיהם מחוץ לארץ. יש לציין את קובץ המאמרים אשר יצא לאור ב-1998 בהוצאת אוניברסיטת תל-אביב: **רב-תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית**, בעריכת מאוסטר, שגיא ושמיד, בספר משחקי היכוח בין שתי האסכולות של רב-תרבותיות: הזרם הליברלי והזרם הקומוניטריאני. המדע הישראלי עדיין דוגלת בעמדה הראשונה, כאשר מרגרט הוברטל שניהם תומכי התיאוריה השנייה. בין העבודות יש לציין חיבורים של ברוך קימללינג, מאגד אלחנאן ו-יהודה שניב.

כאשר מדברים על מצב המחקר של הרב-תרבותיות בישראל יש לעמוד על תופעות המפגשים בין אוחדו המדינה היהודית והערבית. ההד משנות ה-70 אורגנו הרבה מפגשים מכונ זה, כאשר מטרתם הייתה להרוס סטריאוטיפים ולאפשר הבנה הדדית בין שני העמים במנותק מנשאי הסכסוך ההבדלים התרבותיים. גישה אלטרנטיבית פותחה בבית ספר "נווה שלום". בו מעדיפים דיאלוג סביר לא רק על ההיסטוריה האישית בין משתתפי המפגש אלא גם על ההיחזק והיחזקת תרבותיות שונות ויחידו נושא המחלוקת המרכזית. בהמשך נחקר בבעיות הקשורות בשתי הגישות.

לאחרונה גם אוניברסיטאות משתתפות בארגון מפגשים יהודים-ערבים. במיוחד יש לציין את הפעילות הענפה שקיימת באוניברסיטת חיפה. בין היתר הספגשים אורגנו על ידי מרכז צפור, סבראשוו עומד מחבר שורות אלו.

כאשר נבצב המחקר בספרות הערבית המודרנית יש לציין כאן כי מחבר במגוון רחב מאוד של מחקרים – הול מפיולטופיה כלרית ועד למאוד ספציפית. המחקר שלנו מסתמך על ניסיון עבודה פרקטית וכן על עבודות המחברים הרגים בבעיות המליות של הרב תרבויות ודיאלוג בין קבוצות – סאנדור, זנג, טאגליל ואחרים, בספרות הערבית קיימות שתי גישות בהתייחס למפגשים בין תרבותיים: הגישה הליברלית והגישה הקומוניטריאנית. בעבודה אנו מפתחים את השניה ואת התיאוריה של החברה שפותחה על ידי צ' טיילור הטוענת כי הוואת במידה רבה קובעת את אופי מין המקורות לעין ואת פירושם.

בהתאם לנושא המחקר ומטרתו פנינו ניתוח הגישות השונות למישג האחז ולחקר האפשרויות של הדיאלוג בין אני לאחר. הגישה שלנו לעבודות הרבות שנכתבו בנושא הייתה מבוססת על שילוב נושא האחר עם המודל הנורמטיבי של רב-תרבותיות ותיפסת הדיאלוג ככלי לפיתרון הסכסוכים הבין קבוצתיים בסביבה רב-תרבותית. בספרות האקדמית בשנים האחרונות נכתבים בין שתי הגישות למחשבה ולשפה המודל הקרטיאני-קנטריאני והמודל ההגליאני. מתבר שורות אלה נוטה להשתמש במודל ההגליאני גם בהתייחס לקונפציות נפרדות וגם בבניית המסגרת הקונפצטואלית של כל המחקר.

תאור כללי לעבודה

אקטואליות של נושא המחקר.

בתנאים המודרניים, כאשר שאלת המגעים הבין תרבותיים נעשית לא רק בעיה תאורטית אלא בעיה פרקטית מן הדוגמה הראשונה כאשר הגלובליזציה נעשתה למרכיב העיקרי של המדיניות הכלכלית והתרבותית של העולם המערבי הניסיון במחקר הריב התרבותיות בחברה הישראלית נראה לנו חשוב במיוחד. מחקר זה מאפשר לסכם את תוצאות מחקר הדילוג הבין-תרבותי שנעשה עד היום. המחקר ביחסים בין "אני לאתר בסביבה רב-תרבותית" מאפשר לייסס את רעיון הדילוג הבין-תרבותי בהתחשב במצב הספציפי, ועל ידי כך לחשוף את הפוטנציאל העצום שטמון בו.

מחקר ההצב בישראל חשוב גם כשלעצמו. משום שהמרכיב של רב-תרבותיות משפיע מאוד על החברה הישראלית. עבודה זו נכתבה בתקופה לא פשוטה בשל הקצנת העימותים הבין-תרבותיים השונות בחברה הישראלית. ניתן לראות בבירור את החשיבות המכרעת לקיום היחסים הדילוגיים בין אורח המדינה היהודית והערבית במסגרת הנורמטיבית של רב-תרבותיות. זה כותב המחקר המועדף על ידי חוקרי הדילוג בים התרבותיות הישראליים. יס לציין כי בזמנו התופעה של רב-תרבותיות בפועל אופיינית לרוב המדינות המערביות, מעט מאוד מדינות נשארו הומוגניות במובן התרבותי. פיתוח הרב-תרבותיות הנורמטיבית נמצא במרכז התעניינות של חוקרים מן הדיסציפלינות השונות. לכן עבודה זו היא אקטואלית וחיונית גם בהקשר האקדמי וגם בהקשר המצב הסוציו-תרבותי בארץ.

מצב המחקר היום.

כפי שצוין לעיל נושא "האחר" מאוד פופולרי בספרות האקדמית של העשורים אחרונים. כאשר למצב המחקר בישראל הוא אינו מנותק מן המציאות החברתית הפוליטית. הרבה שנים במרכז של המדיניות הישראלית הסוציו-תרבותית – וגם בספרות האקדמית – עמד רעיון של כור ההיתוך. עוד לפני הקמת המדינה וכשנים הראשונות לאחר הקמתה החברה בארץ התאפיינה על ידי גוראטיב אחד מרכזי הבנוי סביב כמה צירים. לאומיות חילונית (ציונות), סוציאליזם, אוריינטציה למערב.

העבודה געשטתה בחוג לפילוסופיה של התרבות וקולטורולוגיה של
האויברסיטה הממלכתית בסנט-פטרסבורג.

המזריך המדעי:

ד"ר אורנטסקיה ליודמילה אלקסנדרובנה, דוצנט

המבקרים הרשמיים:

פרופ' פיגירוב קונסטנץ סמיווביץ'

ד"ר לוגובוי אלכסנדר אלכסנדרוביץ', דוצנט

הארטן המלוזה:

אדקמיה של השירות הציבורי בסנט-פטרסבורג

ההגנה תתקיים ב _____, שנה 200 בשעה _____ ברישית הועדה הדיסרטציות
ד-11-212.232.11 הזנה בהגנת העבודות לקבלת תואר שלישי באוניברסיטת סנקט-פטרבורג, בכתובת: 190934 סנקט-
פטרבורג מנדלייבסקיה ליגה 5 המקלטה לפילוסופיה, חדר ...

ניתן לעיין בעבודה בספריה העיונית ע"ש גורקי של אוניברסיטת סנט-פטרסבורג.

רפרט נשלח ב _____ שנה 200.

המזכיר המדעי של הועדה הדיסרטציות

ד"ר י.ג. סקאלוב, דוצנט

האוניברסיטה הממלכתית סנט-פטרסבורג

ארתור באך

"אחר בסביבה רב תרבותית"

ניסיון המחקר הבין-תחומי

(המודל הישראלי)

תיאוריה והיסטוריה של התרבות

24.00.01

רפרט של עבודת מחקר לקבלת תואר אקדמי PH.D

סנט-פטרסבורג 2004

כל הזכויות שמורות